

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2003
FORFATTER:	Paul Frederiksen
TITEL:	Fra et hjørne af Kolding i krigens tid.
KORT RESUME:	Erindringsglimt fra forfatterens opvækst i Klostergade i Kolding under og umiddelbart efter 2. verdenskrig.

FRA ET HJØRNE AF KOLDING I KRIGENS TID

AF PAUL FREDERIKSEN

Fra gaden går man op ad fire trin. Klostergade 28, en virkelig grim ejendom fra begyndelsen af 1900-tallet. En afskallet trappe med mørtel mellem stenene – det kan kradses ud med en gammel skruetrækker, og vi har kun gamle skruetrækkere hjemme hos os. En ikke mindre grim og dårlig proportioneret gadedør, en tredjedel optaget af matteret glas og et spangardin. En ret køn forgang, som mor holder ren, med en snoet trappe til førstesalslejligheden, hvor slagtermester Peter Bonde bor med sin epileptiske husbestyrerinde, frøken Laura Riis, som har en næsten voksen søn, der bor i Ålborg – men hun er ikke gift.

Til venstre i forgangen indgangen til mit hjem indtil mit fjortende år. Først en lille entré, gangen kaldet, som senere bliver endnu mindre, fordi vi langt senere får indlagt toilet der. Hattehylden med knage under, blomsterbord under det korsformede vindue. Grønne planter, som fryser om vinteren, fordi gangen ikke kan opvarmes. På væggen en installation til elektricitetsmåler, intet skab, men endnu et af mors spangardiner til at skjule måleren med. Dør indtil stuen. Højt til loftet overalt – og det skal ikke forstås i overført betydning. To korsformede store vinduer mod gaden, alt træværk flødefarvet, blomstret tapet og sorte lister rundt langs med loftet.

I det inderste af stuens hjørner en meget vigtig og dominerende ting, kakkelovnen! Der er nu ingen synlige kakler, den er sort, sort og altid pudset med ovnsvæerte og avis-papir. Den er eneste varmekilde i lejligheden – næsten alt lander her og fortæres i et gløende helvede. Træ, koks, avisbriketter, på et tidspunkt tørv og brunkul som lugter fælt af prut. Der er jo krig i verden, og vi er ikke kræsne med hensyn til, hvad vi putter i maven på jerndyret i hjørnet. Et par gange om året skal den renses indvendigt, det klarer en af fars bekendte, han er en flink mand, men lider af hyppige anfald af noget, der hedder sanktvejtsdans, en nervelidelse, der giver ansigtstrækninger og urolige bevægelser, så det er en underholdende affære, når han besigtiger en af køkkentaburetterne for at rense rørene med sine forskellige børster og redskaber.

Til venstre under et af vinduerne „fars ottoman“. Jeg kalder den fars, for jeg tror ikke, jeg nogensinde har set mor hvile på den. Den er et liggeapparat, meget slidt og en torn i øjet på mor. Brokadebetrasket, men nu er den slidt – op! Midt på gulvet og tæppet dette mærkelige spisebord, mærkeligt, fordi det ikke har fire ben som andre spiseborde, men i stedet to søkler, én i hver ende. Fire stole omkring. En skænk, et skab. De nævnte møbler fik vi i min „husketid“ – som nye,

Forfatterens tegning af ejendommen Klostergade 28.

hvordan det så ellers er gået til, og mor og far havde dem i al deres tid. Men der var også et gammelt avisbord med hylde under, en lænestol under det andet vindue og så nogle malerier, som far har købt. Jeg kan godt li' at kigge på de billeder og husker dem stadig hver for sig. De er et kig ind i verden uden for nummer 28. Vi har en gammel radio på det lille avisbord.

Modsat døren til entreen, fløjdøren, dobbeltdøren til soveværelset. Mere flødefarve med fyldninger, faktisk flot. Mon ikke her har været stue før, jeg tror det. Mor og fars

store dobbeltseng for endevæggen, klædeskab og kommode – alt fremstillet af min mors onkel Valdemar, Rose til efternavn, som bor i den grønne del af byen på den anden side af Slotssøen og Byparken. Min udtræksseng, som han også har forarbejdet, under et af de to vinduer, stadig store og korsformede. Ved vintertide is på det storblomstrede tapet. Et ikke særligt hyggeligt rum vel nok mest fordi det er uopvarmeligt.

Fra soveværelset en dør til dét, der senere bliver „mit værelse“ – nu roderum, pulterkammer, opmagasinering af mange af de

ting, som far nu slæber hjem, sommetider kan vi næsten ikke få døren op for „effekter“.

Vort blå, blå køkken kommer vi også til fra stuen, og fra køkkenet er der yderligere en dør til mit værelse. Foruden er der en dør til den meget dunkle baggang, som fører til kælderen, første sal og loftet, men ikke mindst til baggården med lokummerne.

Køkkenet er lejlighedens pulserende hjerte, her regerer min mor med potter og pander. Alt er blå, blå, blå! Gasapparater, gasovn, skabe til det høje loft – jeg skal op på en taburet for at nå småkagerne, senere mors store husholdningspung. Underskabe til gryder og fade, frønnet køkkenbord med masser af myrer hver sommer. Vi vasker os her, og far barberer sig med kost og skraber foran det lille opretstående spejl, som han anbringer på køkkenbordet.

Vi kigger ud i en nærmest lukket baggård med de 10-12 retirader og et pissoir. Skraldespande som om sommeren stinker om kap med lokummerne. Her er rotter, men der er jo også mad nok at hente for dem. Ikke alle er lige flinke til at få låget ordentlig på blikskraldespandene, som ofte er overfyldte med køkken- og slagteaffald.

Under stueetagen har vi også et par kælderrum til brændsel, det uheldige er blot, at her står kloakvandet lejlighedsvis op og oversvømmer vores ting. I kælderen og baggangen lugter der fælt efter sådan en omgang. Der er rengøring til mange dage, oprydning af brændsel og værktøj – alt sejler. Fænomenet optræder ved højvande i havn og å, som jo er lige i nærheden – at det ikke kun gælder vores ejendom, er en ringe trøst!

Der er mørkt i kælderen, hvor far trækker søm ud af affaldstræ, som han bringer hjem.

Derefter bliver det savet i passende stykker og stablet, og det er noget, jeg kan hjælpe ham med. Sømmene retter han selv ud på en sten eller på det støbte cementgulv, de kan jo bruges igen! Det var der mange ting, der kunne under krigen.

Ejendommen, vi bor i, er en lidt rodet affære, en hjørneejendom i to-tre etager, sammenflicket i flere omgange. To beboede etager plus loft i den ene gade, tre beboede etager i den anden. Fuld kælder med utrolig mange rum under hele komplekset, her er mus og rotter og en gang imellem en død kat, som sikkert har indtaget for meget „ratin“, der ellers kun er beregnet til rotterne. Bagsiden af ejendommen vender direkte ud til

Munketrappen fotograferet af Gudrun Hechmann, 1977.

den jyske længdebane med to hovedspor og et rangérspor, da beliggenheden er tæt ved banegård og godsbane. Togstammer forspændt damplokomotiver, sommetider to, drøner forbi ved dag og nat. Det larmer og huset ryster – for slet ikke at tale om svineviet med sod og lugt, der er til stor fortrydelse for de koner, der har vasketøj til tørre i baggården.

Værtsparet hedder Holm, hr. og fru Holm. Et par gamle rokkehoveder. Han altid med bowler og stok, fru Holm husker jeg kun siddende i en stol. De bor herskabeligt tilbage trukket i en stor 1. sals lejlighed, passer sig selv og blander sig ikke, altså når bare huslejen falder præcis, så det gør den! Der er ni lejemaal i ejendommen, lejligheder altså, der til to butikker – en slagterforretning og en marskandiserbutik. Loftetagerne er optaget af en række udlejningsværelser af højest varierende beskaffenhed, de er simpelthen brandfælder, opdelt som de er med brædder og pap, direkte under et sort skifertag med brøstfældige tagvinduer, hvoraf nogle ikke engang kan åbnes. Opvarmningen foregår ved hjælp af primus eller små brændeovne, og der er overhovedet ikke isoleret. Hvem, der bor her, har jeg ikke styr på, men jeg har en klar fornemmelse af, at de ikke kommer fra de højere sociale lag. Dog véd jeg, at slagterens skiftende svende har et værelse direkte over slagterens lejlighed.

Derimod husker jeg udmærket familierne i lejlighederne, for der er jo børn på min egen alder, mine legekammerater: Finn og Bjarne, Helle og Hanne, Joan, Ole og Birte, deres lillesøster Dorthe og flere med dem. Senere kommer Lis og Grethe til, men de er større end os, og leger med nogle længere

henne i gaden. Legepladsen er for det meste den brolagte gård med retiraderne og skraldespandene, altid lugter her af lort, men det er et helt herligt sted for vor fantasi. Her er kælderhalse med farlige trapper, opgange, slagterens store ildelugtende kødkasser til hulebyggeri, et skrummel af et cykelskur, som blev klasket op i krigens tid – og så naturligvis vilde katte „en masse“!

Men ellers er den nære verden gaderne – to blinde gader, der løber langs hjørneejendommens facader, de stopper begge ved det røde tremmestakit, som afgrænser banen. Men der er også en „smedens sti“, som fører til verden. Den er ikke forbudt, men vi kommer der sjældent, i de år i hvert fald, måske vi kommer virkelig tæt på togene her, selv om det røde stakit fortsætter i hele stiens længde.

Der er en „Munketrappe“, som sammen med en gangbro krydser jernbanen. Her er det helt fornøjeligt at opholde sig, når togene drøner under broen, og vi indhylles i ildelugtende kulrøg fra de store lokomotiver. Men der er jo også de nærliggende brolagte gader med telefoncentral, butikker og et par hoteller, vaskeri – tidligere var det byens værtshusmiljø – nu er her bare et par enkelte tilbage, og det er vel nærmest en lidt kedelig afkrog af byen.

Far var C.B.-er i disse sidste år af den anden store krig i Europa og verden. C.B. stod for „Civilbefolkningens beskyttelse mod følgerne af luftangreb“. Jeg tror ikke, han kunne lide det, men sådan var det! Far levede allerede dengang ud fra devisen om, at den, der lever skjult, lever godt! Det her var for ham en måde at træde frem på, tage ansvar og give sig til kende, det huede ham

Min far i CB-uniform.

ikke – det var slet ikke ham! Husarblå uniform med påsyet ovalt C.B. skilt i blik, skråhue, stålhjelm, gasmaske i riflet, camouflagefarvet paphylster, ingen bevæbning ud over en gummiknippel, men det modsatte ville også have været ham imod, for min far var et fredeligt menneske. I bogen „Kolding under Besættelsen“ fra 1946 står: *Byens befolkning bør være i dyb taknemmelighed mod disse mænd, der uegennyttigt og mere eller mindre frivilligt måtte udføre den trættende vagttjeneste ved siden af deres daglige arbejde“.*

Dér er det, mere eller mindre frivilligt! Jeg tror ikke, far havde let ved at indordne sig, og hvad hans daglige arbejde i grunden bestod af i disse år, har jeg ingen idé om, men mor arbejdede en overgang på et muslingekøgeri på havnen, som lå tæt ved, hvor vi boede. Hvordan det hele gik op med verdenskrig på lokalt plan, fars vagttjenester og mors arbejde – ind imellem natarbejde – er lidt uklart, men jeg véd kun om en god og tryk tilværelse i disse år. Mor måtte have et Ausweis med billede, et slags pas, for at komme ind på havneområdet om aftenen, når hun skulle passe sit arbejde. Området var stærkt bevogtet af tysk militær, og den slags kunne måske gøre os lidt utrygge.

Far og mor var så glade for hinanden, de var glade for mig, og de viste det. De dansede til en gammel brugt rejsegrammofon, som far havde hjembragt. Hvor måtte den trækkes op mange gange for at komme igennem „Skamlingsbanken“ og sømandsviserne, som helt klart var de foretrukne. Gamle defekte og ridsede lakplader udgjorde et forunderligt

Min mors Ausweis.

paradis for os. Skulle man endelig købe en ny plade i „Polyphon“ i Østergade, skulle der afleveres en gammel i stedet, og det var jo ikke altid let at afgøre, hvad det skulle være for en – men krig var krig! Jeg havde en bror, men vidste det ikke!

Når vi kigger ud af vinduerne mod gaden, ser vi over på en to-etagers ejendom. Her er smedje, maskinfabrik og beslagsmedje. Hestene fra byens mejerier og vognmænd bliver skolet her, så dagen igennem sker der en masse, der absolut er værd at kigge på. En spændende verden for vi drenge, blot må vi jo ikke komme for tæt på de store krikker. Det sker mere end én gang, at en hest, som åbenbart ikke er interesseret i nye sko, stikker af hen ad brolægningen, og det vækker altid jubel, når den skal indfanges igen.

Rundt om hjørnet til én af de gader, som fører til byens centrum, ligger den lokale café eller værtshus, om man vil. Den hed Munkecaféen og værtsparret hed Fallesen. Et estimeret sted, hvor de lokale handlende mødes formiddag og eftermiddag. Fulde mennesker tolereres ikke. Der diskuteres, rafles og spilles kort. Værten hedder Harald og har træben. Han har et par søstre, sommetider tre, til hjælp ved serveringen og køkkenet, alle nogle virkelig voluminøse damer. Der er også en datter, som tilhører det lettere kavalleri, hvad det så betyder. Ingen fortæller mig det, men det går op for mig, at det ikke har noget med heste at gøre. Men hvor er hun dog dejlig!

En langagtig gård med have skilles fra smedens gård af en høj mur, og den fjerneste ende af haven vender direkte ud til smedens sti. Æbler og blommer trives fint her, så det er om at holde sig gode venner med caféfa-

milien, der om sommeren opholder sig utrolig meget i den lille have. Naboen til den anden side er en temmelig stor ligkistefabrik, hvor der altid dufter af høvlspåner og maling, og de folk, som arbejder her, er lige så blege som de produkter, de fremstiller.

Men her er også et par børn, som jeg leger med og på et tidspunkt, da jeg er blevet noget større, får de mig med i en søndagsskole. Jeg var glad for det og tilbragte mange søndagseftermiddage med at synge og høre det glade budskab.

Men krigen går på hæld, vi hører BBC, og far inviterer et par tyske menige indenfor for at lytte med, det tør vi nu! De dejlige befrielsesdage med sol og fest, dalere til børnene og glade ansigter overalt, men også de triste tyske kolonner på vej mod syd, en forarmet armé helt til hælene. Et par uger efter freden holdt der uden for vore vinduer et tysk lazarettog i mindst en uge med sårede tyske soldater fra det norske felttog. Hvor var det sorgeligt at overvære – skrigene fra de sårede, lugten og griseriet. Heldigvis bar venlige selvtænkende kvinder fra ejendommen ekstraforplejning til de sårede i toget, men dagligt kunne vi overvære, at der blev kørt lig og hårdt sårede væk i sygebiler – og svineviet, da toget kørte til endnu værre forhold i Tyskland, var ubeskriveligt. Godt nok blev der spillet, sunget og spillet kort i lazarettoget, men lidelsen var til at føle på! En ny og anderledes tid skal tage sin begyndelse – min første „fredstid“!

I vort kvarter havde der været rigelig med sabotage og schalburtag, sågar jernbanesabotage på „blokposten“ lige uden for køkkenvinduet, det var virkelig tæt på. Alle vore vinduer havde været blæst ud mere end

Situationen efter sabotagen mod blokposten i vestenden af Kolding Station 10. marts 1945.

én gang i løbet af de fem år, krigen varede, det var et lidt „belastet“ kvarter, vi boede i, altså, tæt på bane og havn, telefoncentral, tyske indkvarteringer på hoteller, to dagblade i nærheden, alt sammen oplagte mål for sabotørerne og deres modpart.

Midt i det hele var min mor så syg, at hun måtte til Århus for at behandles. Ak, hvor jeg dog savnede hende! Mors moster Thea fra den grønne del af byen lavede mad til os i den periode, hvor mor var indlagt, jeg kunne godt lide hende, men far var ikke god til

Thea. „Hør nu, Frederiksen, synger den mand dog ikke pragtfuldt?“ – det var en italiensk sanger Caruso, men far var absolut ikke vild med ham. Det var han heller ikke med fløjlsgrøden, som moster frembragte, alt mens hun sang duet med Caruso. Mon de i grunden ingen radio havde i den del af byen, hvor hun boede? Far besøgte mor i Århus, men jeg fik aldrig lov at komme med. Det var besværligt og dyrt. Vort hjem var ikke „helt“ uden mor, og både far og jeg var triste i den periode.

Et par år efter krigen begyndte skolegangen. Mor fulgte mig til den røde bygning Blæsbjergskolen i Blæsbjerggade. Jeg tror, jeg glædede mig til at komme i skole, og jeg blev også virkelig glad for at gå der. En lidt ældre dame, eller var hun nu det, frk. Krogh blev min klasselærerinde fra 1. til 5. klasse. Hun var dominerende og kontant, religiøst indstillet. Fadervor og morgensang hver dag og megen vægt på religionsundervisningen. Set på afstand har det præget en meget stor del af mit liv, og jeg har vist aldrig helt kunne frigøre mig for den religiøsitet, hun indgav mig.

Vi lærte alfabetet via små kulørte tegninger øverst på tavlen – de var flotte og så kulørt kridt! A for abe, E for elefant, S for sol og så videre. Jeg havde let ved det. Jeg fik mine tæx i skolegården og gav da også selv nogen. Jeg nåede også at få smadret et dejligt lommeur, som jeg havde fået af slagter Bondede, men det kunne da heldigvis repareres.

Efter befrielsen, men også i de sidste krigsår, var her mange tyske flygtninge. Kvinder, børn og ældre på flugt fra bombekraften i de tyske storbyer, senere for russerne, som de virkelig frygtede. Store flygtningelejre var hurtigt blevet indrettet, og de skulle bevogtes – det var tildels også C.B., som stod for det. Det var meget velorganiseret, men hvilken tragedie var det dog ikke at se alle disse fattige mennesker bragt fjernt fra deres vante omgivelser og ejendele, hvis der da var nogen tilbage, buret inde bag hegn og pigtråd. Far fortalte mange triste historier herfra, men der var da også mange muntre episoder.

Vi besøgte ham på nogle af hans vagter, muntert var det ikke. Jeg husker et særligt

besøg i Tvedvejlejen. Far og hans kammerater pillede et projektil ud af en skarp patron, vrikkede projektilet forsigtigt ud og lod så mig affyre geværet med det løse skud i – hvor var jeg stolt, da braget rullede gennem lejr-gaderne, men mon ikke lejrbeboerne har tænkt deres?

Der var også et „Parkkompagni“ med al tyskernes efterladte isenkram, som jo skulle destrueres. Det flotte navn dækkede over nogle store camouflagede haller på nordhavnen samt nogle pladser med tyskernes biler, tanks og våben. Hvad her gik til af „værdier“, var ikke småting. Alt blev skåret i stykker med skærebrændere, og far havde arbejde her i et par år. Jeg kan tydeligt se for mig, hvordan geværer i rækker blev anbragt på et tipvognsspor – og så kørt over i tusindvis. Det gik der som sagt nogle år med, mon alt i grunden nogensinde blev normalt efter denne store krig? Vort familieforhold var vist nok lykkeligst i de krigsår og årene lige efter. Vi havde så meget sammen. Til jeg var tolv år havde jeg en dejlig barndom, omgivet af rare mennesker, intet truede mig, jeg var tryk – intet senere blev så godt som de år.

Min elskede slagtermester Christian Bondede døde i slutningen af fyrerne, og det var en virkelig stor sorg for mig, måske den første. Nu var det slut med at se dette „store“ menneske, i begge betydninger. Jeg, vi, mine forældre holdt også meget af ham, skulle ikke mere høre hans dunkende stok i gulvet, når han sad i sin røde, smukke plydsstue og hørte „gammeldags dansemusik“ – åh, hvor han nød det! Det var også slut med at bage julekager sammen med frk. Riis i det store køkken, ture i skoven med hende, en enkelt tur til København for at besøge hendes klep-

Slagtermester Bonde.

tomaniske søster var det også blevet til – ak, alt det ville sikkert være slut og borte nu, for frk. Riis skulle vel ikke blive boende i den meget store lejlighed?

Bonde blev begravet fra den store, smukke kirke Sct. Nicolai Kirke, og jeg måtte op og se hans blomstersmykkede kiste – den var flot, og jeg var ked af det – helt uden forståelse for, at livet hører op. Jeg fik et par ting efter ham, som jeg havde været glad for – far fik hans stok med navnepladen på – den har jeg i dag. Jeg har også hans salmebog med et

billede af ham. Han var en dejlig ven for et barn, men også for de „små“ i samfundet.

Inden jeg helt forlader besættelsen og afslutningen af krigen, skal Bølles historie fortælles her: Hendes rigtige navn var Doris, men hun blev aldrig kaldt andet end Bølle, hvorfor véd jeg ikke. Hendes far var svensker, hvis det da var hendes far. Han var en stor højtalende og lidt grov person, men han var egentlig meget flink over for os børn. Langt senere blev han vicevært i ejendommen – og det gik lidt ud over det gode forhold, for vi var jo ikke for gode til at rydde op i gården og den slags ting. Hans profession var flyttemand, det blev sagt, at han var god til flygler og klaverer, han havde jo også størrelsen til det. Han var også god til bajere, og når først han og sadelmageren, som også boede i ejendommen med sin lille visne kone, havde pisset af på pissoiret, ja så duftede der virkelig lifligt i hele gården. Den nye slagter havde forøvrigt heller ikke noget imod at være med i „koret“

Fru „svensker“ var en flittig madamme og absolut med et udseende som en sådan. Hun tilbragte megen tid i vaskekælderens blandt fyldte træbaljer og en hvæsende gruekedel. Mon hun i grunden ikke vaskede for andre?

Bølle var ca. 25 år gammel, da jeg først husker hende. Hun var et yndigt, sart væsen, som boede hjemme hos forældrene. Hun ekspederede i et parfumeri i byen og strikkede meget i sin fritid, trøjer og sweatere til venner og bekendte. Også bestillinger tog hun imod. Disse var ofte af optrevlede ting, for det var jo lidt småt med den rigtige vare i disse år. Men hendes rolige og regelmæssige tilværelse faldt på, at hun forelskede sig i en

tysk soldat, rigtig forelskede sig! Det var jo ikke forbudt, hvem kan da også bestemme over følelser, men det skulle hun åbenbart ikke have gjort, og i befrielsesdagene faldt hammeren. Af mere eller mindre selvbestaltede „frihedskæmpere“ – jeg kan sagtens så tvivl om et par stykker, blev hun hentet ned fra lejligheden og gennet op på ladet af en lastvogn sammen med flere andre, som jeg ikke kendte. Her blev de klippet fuldstændig skaldede foran en stor, jublende flok mennesker. Jeg husker, jeg græd, jeg holdt meget af Bølle og forstod ikke rigtigt, hvad der gik for sig. Hvordan kunne det forøvrigt gå til, at jeg overværede denne episode? For mig var det ingen forlystelse, og Bølle var i hvert fald ingen „tyskertøs“! Jeg husker ikke, at der var nogen, der blev klippede, da englænderne år efter tog hjem igen!

Bølle gik i måneder med tørklæde om hovedet, men viste sig ikke meget ude. Det var utroligt hårdt for forældrene, fru „svensker“ skammede sig og græmmede sig, men vi holdt heldigvis ikke op med at komme hos familien, hvor jeg havde mange gode stunder. Langt senere gik Bølle og jeg meget i byens to biografer sammen, hun betalte, jeg stod i kø, og vi sad altid i „loge“, hvis det var muligt. Jeg tror, Bølle følte, hun kunne gemme sig lidt der. Hun skiftede af samme årsag job fra en butik i bymidten til én lidt uden for den egentlige by. I en temmelig sen alder blev hun gift med en landmand, og hun var lykkelig for at flytte på landet, væk fra byen med de dårlige minder.

Ikke trods alt, for sådan var det ikke – men på godt og vel halvtreds års afstand var Kolding en spændende by, og det var en spændende tid at være nærværende i.

Paul Frederiksen og frk. Riis.